

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[Tiad], 2022, 6 (1): 294-316

Râfıza İsmının Şîî Düşünce ve İmâmiyye ile İltisâkı

The Connection of the Name Râfıza with Shiite Thought and Imâmiyya

Nezir MAVİŞ

Dr., MSKÜ, İslami İlimler Fakültesi, Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi
Anabilim Dalı

Ass. Prof., MSKU, Islamic Sciences Faculty, Department of Teology and History of
Islamic Sects

nezirmavis@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-9762-9849

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 06.02.2022
Kabul Tarihi / Accepted : 08.05.2022
Yayın Tarihi / Published : 26.06.2022
Yayın Sezonu : Haziran
Pub Date Season : June

Atıf/Cite as: Maviş, Nezir. "Râfıza İsmının Şîî Düşünce ve İmâmiyye ile İltisâkı". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 6/1 (Haziran 2022): 294-316. <https://doi.org/10.32711/tiad.1067904>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Nezir MAVİŞ).

Yayıncı / Published by: Mustafa YİĞİTOĞLU

Râfıza İsminin Şiî Düşünce ve İmâmiyye ile İltisâkı

Öz

Râfıza isminin Şiî düşünce ve İmâmiyye ile iltisâkını araştıran bu makalede, söz konusu ismin türediği rafz kelimesinin içerdiği "reddetme", "terk etme" ve "ayrılma" anlamlarının Şiâ ve İmâmiyye ile uyumuna işaret edilmektedir. Bu bağlamda, kendilerine muhaliflerince verilen Râfıza isminin kaynağına dair rivayetlerden hareketle bu ismin genel ve özel olarak iki farklı anlam içerdiği: genel anlamda Hz. Peygamber'den sonra imâmeti nas ve tayine dayandıran Şiâ için kullanılan şemsiye bir isim, özel anlamda ise bu düşüncüyü on iki imam inancı şeklinde sistemleştirerek dinin temellerinden ve imanın esaslarından sayan İmâmiyye el-İsnâaşeriyye'nin lakabı/özel olduğu ortaya konulmaktadır. Bu ismin kendilerine muhaliflerince değil, Allah tarafından verildiğine dair imamlarından aktardıkları rivayetlerde, Râfıza isminin içerdiği olumsuz anlamı şerri terk edip hayra yönelmek şeklinde olumlu bir yöne kanalize etme gayretleri ise, kendilerinden uzaklaştıramadıkları bu ismi överek benimsediklerinin kanıtları olarak sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kelâm, Şiâ, İmâmiyye, Râfıza, Râfızî.

The Connection of the Name Râfıza with Shiite Thought and Imâmiyya

Abstract

In this article, which investigates the connection of the name Râfıza with Shiite thought and Imâmiyya, it is pointed out that the meanings of "rejection", "abandonment" and "separation" in the word rafz, from which the name in question is derived, are compatible with Shia and Imâmiyya. In this context, based on the narrations about the origin of the name Râfıza given to them by their opponents, this name has two different meanings in general and specifically: it is an umbrella name used for Shia, which bases the imamate on text and appointment after the Prophet, and in a special sense, it is emphasized that it is the nickname of Imâmiyya al-İsnâashariyya, who systematizes this thought as the belief of twelve imams and counts it as one of the foundations of religion and faith. In the narrations they quoted from their imams that this name was given to them by Allah, not by their opponents, their efforts to channel the negative meaning of the name Râfıza into a positive direction as abandoning the evil and turning to the good are presented as proofs that they embraced this name by praising them.

Keywords: Kalâm, Shiâ, Imâmiyya, Râfıza, Râfızî.

Giriş

Şiâ, Ali b. Ebî Tâlib'e (öl. 40/661) taraftar olup imâmeti nass-ı celî, nassı hafî¹ ve vasiyet temelinde ona hasreden; imâmetin Alioğulları'ndan ayrılmayacağına, insanların seçimine bırakılacak maslahât türünden bir iş olmayıp dinî bir rükün olduğuna inananları kapsayan şemsiye bir isimdir.² Şiâ, Hz. Peygamber'in vefâtından sonra yerine geçecek kişinin masûm olmasını ve peygamber gibi Allah tarafından belirlenmesini (nas ve tayin) şart koşmakta, imama itaat etmeyi Peygamber'e itaat gibi vacip görmektedir.³ Şiâ'nın tüm fırkalarına göre Allah Elçisi'nden sonraki ilk imam⁴ Hz. Ali'dir.⁵

Şiâ'nın temel kollarından olan İmâmiyye el-İsnâaşeriyye, büyüklüğü ve mükteşebatıyla Şîî düşüncenin mümessili konumundadır. Şiâ'yı, Hz. Ali'ye (imâmet konusunda) taraftar olup onu diğer ashâba önceleyenler olarak tanımlayan Es'arî (öl. 324/935-36) Şîî düşüncenin ayrıldığı temel fırkalardan ilki olarak Hz. Ali hakkında aşırı düşünceler ileri süren Gâliyye'den

¹ İmâmiyye, imâmet inancına delil olarak ileri sürdüğü nasların bir kısmını Hz. Ali'nin imâmetinin celî/açık delilleri; diğer bir kısmını ise hafî/kapalı delilleri diye nitelemektedir. Onlara göre Allah Elçisi'nin, "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır" (bk. Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünen*, thk. Hasen Abdülmün'im Şelbî [Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001], "Menâkıb", 4) ve "Sizin en iyi yargılayıcınız Ali'dir" (bk. Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Şahhîh* [Dimaşk-Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1423/2002], "Tefsir", 7) sözü ile "Allah'a, elçisine ve sizden olan ülü'l-emre itaat edin" (en-Nisâ, 4/59) âyeti, Hz. Ali'nin imâmetine açıkça işaret eden naslardandır. Resulullah'ın 9/631 yılında Hz. Ebû Bekir'i hac emiri olarak gönderdikten sonra inen ve müşriklerin Kâbe'ye yaklaşmalarını yasaklayan Berâe suresin Mescid-i Harâm'da okumak üzere Ali'yi görevlendirmesi ve hiç kimseyi ona takdim ettiğinin bilinmemesi gibi hususlar ise imâmetinin nass-ı hafî delillerindedir. İbn Haldûn, *Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş (Dimaşk: Dârü Ya'rûb, 1425/2004), 1/273-274. Hz. Ali'nin imâmetinin açık delilleri saydıkları diğer naslar; İnzâr âyeti (eş-Şuârâ, 26/214), İstihlâf âyeti (en-Nûr, 24/55), Mübâhele âyeti (Âl-i İmrân, 3/61), Ülü'l-emr âyeti, Velâyet âyeti (el-Mâide, 5/55) ve Teblîğ âyeti (el-Mâide, 5/67), Tebük seferi sırasında gerçekleşen ve "Menzile" adını verdikleri hadis (bk. Nesâî, "Menâkıb", 4) ve Kırtâs olayıdır. bk. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târih*, thk. Muhammed b. Tâhir el-Berzencî - Muhammed Subhî Hasan Hallâk, (Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1428/2007), 2/377; Muhammed b. Abdilkerîm eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1992), 163-164.

² Şehristânî, *el-Milel*, 163-164.

³ Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî, *Fırakü's-Şi'a* (Beyrut: Menşurâtü'r-Rızâ, 1433/2012), 51-52; Sa'd b. Abdillâh el-Kummî, *Kitâbü'l-Makâlât ve'l-fırak* (İran: Merkez-i İntişarât-i İlmî ve Ferhengî, 1360/1941), 15-16.

⁴ İtaat edilen lider anlamına gelen imam, doğru yolda olup olmadığı fark etmeksizin, bir topluluğun kendisine itaat edip rehber edindiği kişi, kaynak ve benzeri her şey için kullanılmaktadır. Muhammed b. Mûkerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dârü Sâdır, ts.), 12/24; Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs (Mekke: Mektebetü Mustafâ Nizâr el-Bâz, ts.), 1/29.

⁵ Nasîrüddîn et-Tûsî, *el-İktisâd fimâ-yeteâllak bi'l-i-tikâd* (Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 1406/1986), 316.

bahsetmektedir.⁶ Diğer Şîî fırkalar olarak İmâmiyye/Râfıza ve Zeydiyye'yi⁷ anan müellif,⁸ İmâmiyye'yi Râfıza başlığı altında ele almaktadır.⁹

İmâmette nas ve tayini şart koşarak bunu Hz. Ali ve soyuna hasreden, her zaman bir imamın var olmasını zorunlu gören İmâmiyye,¹⁰ Allah Elçisi'nden sonraki imamların Ali b. Ebî Tâlib ve onun soyundan olan on bir kişi olduğu ve Hz. Peygamber'in onların isimlerini tek tek belirterek imâmetlerini açıkladığı konusunda ittifak üzeredir.¹¹ 11. İmam Hasan el-Askerî'nin (öl. 260/873) oğlu Muhammed'in ölmeyip gaybet'e¹² girdiğini, zamanı geldiğinde mehdî olarak döneceğini ileri sürmektedir.¹³

Şiâ'nın ana fırkalarından olan Zeydiyye'nin kurucusu sayılan Zeyd b. Ali'yi¹⁴ on iki imamdan saymayan İmâmiyye, imâmeti Ali b. el-Hüseyn'den sonra oğlu

⁶ Ali b. İsmâil el-Eş'arî, *Maḳâlâtü'l-İslâmiyyin ve'htilâfi'l-muḳallîn*, thk. Helmut Ritter (Beyrut: en-Neşerâtü'l-İslâmiyye, 1426/2005), 5, 16.

⁷ Zeydiyye, Hz. Ali, Hasan, Hüseyin, Ali b. el-Hüseyn ve Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn (öl. 122/740)'in imâmetini benimseyen Şiâ koludur. Onlara göre imâmetin şartı, Fâtıma evladından olup ilim, adâlet, şecaât niteliklerini taşımak ve huruç ederek imâmetini ilan etmektir. Allah Elçisi, Hz. Ali'nin imâmetini ismen değil, vasfen ortaya koymuştur. Bu vasfın gereğini yapmayanlar kusurludur. Ümmetin efdâli olmakla birlikte Hz. Ali'nin şeyhaynın imâmetine razı olması, efdâl varken mefdûlün imâmetinin câiz olduğunu göstermektedir. Muhammed b. Nu'mân eş-Şeyh el-Müfid, *Evâilü'l-maḳâlât*, thk. Şeyh İbrahim el-Ensârî (Kum: el-Mu'temerü'l-Âlemi li-Elfıyeti's-Şeyh el-Müfid, 1413/1992), 39; Şehristânî, *el-Milel*, 153-154, 170-171; Abdullah Feyyâz, *Târiḫü'l-İmâmiyye ve eslâfihim mine's-Şi'a* (Beyrut: Müessetü'l-A'lemî, 1986), 57. Zeydiyye'nin çoğunluğu daha sonra mefdûlün imâmetinin caiz olduğu fikrinden vazgeçerek İmâmiyye gibi sahâbeyi kötülemeye başlamıştır. Şehristânî, *el-Milel*, 156. Zeydiyye'nin; vahiy algısı, imâmet anlayışı, İmâmiyye'de imam için öngörülen mâsumiyet, veraset, gizli bilgi gibi sıfatlar ve gaybet, recat, takiyye gibi inanç ve uygulamalar konusundaki İmâmî inanç ve uygulamaları benimsememesi, genel anlayışın aksine bazen Şiâ kapsamında sayılmaması gerektiğini düşündürmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Gökalp, *Şiî Gelenekte Alternatif Bir İktidar Mücadelesi Erken Dönem Zeydilik* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2014), 31-38.

⁸ Eş'arî, *Maḳâlât*, 65.

⁹ Eş'arî, *Maḳâlât*, 17.

¹⁰ Müfid, *Evâilü'l-maḳâlât*, 38; Şehristânî, *el-Milel*, 163; Şerîf el-Murtazâ, *el-Füḫlû'l-muḫtâre mine'l-uyûn ve'l-meḫâsin* (b.y.: el-Mu'temerü'l-Âlemi li-Elfıyeti's-Şeyh el-Müfid, 1413/1992), 296.

¹¹ İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *Minḫâcü'l-kerâme fi ma'rifeti'l-imâme*, thk. Abdurrahîm Mübârek (Meşhed: İntişarâtü't-Tâsûâ, 1963), 31; Abdülhalim el-Cündî, *el-İmam Ca'fer es-Sâdik* (Kahire: Dârü'l-Meârif, ts.), 214-215.

¹² İmâmiyye'ye göre gaybet, hicrî 260 yılında gözlerden kaybolduğuna ve yaşamakta olduğuna inanılan on ikinci imam Muhammed b. el-Hasen el-Askerî'nin ahir zamanda mehdî olarak geri dönmesine kadar geçen zamanı ifade etmektedir. bk. Nevbahtî, *Fırakü's-Şiâ*, 159.

¹³ Nevbahtî, *Fırakü's-Şiâ*, 166-167; Ayrıca bk. İbn Haldûn, *Muḳaddime*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş (Dimaşk: Dârü Ya'rüb, 1425/2004), 1/379.

¹⁴ Sünnî çizgiye yakın bir âlim olan Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn, özellikle Şiâ'nın hassas olduğu Şiî-Sünnî ayrışmasının ana noktalarını teşkil eden hususlarda İmâmiyye ve İsmâiliyye'ye muhaliftir. Saffet Köse, "Zeyd b. Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/315. Zeydiyye'nin imâmet konusunda İmâmiyye'ye yönelttiği eleştiriler için bk. Yusuf Gökalp, "İmâmet Nazariyesi Bağlamında Zeydiyye'nin İmâmiyye'ye Yönelik Eleştirileri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/1 (2014), 89-126.

Muhammed el-Bâkır'a (öl. 114/733 [?]) ve ondan da Ca'fer es-Sâdık'a (öl. 148/765) atfetmiş, bu noktadan sonra ikiye ayrılmıştır: Ca'fer'den sonra imâmeti, onun büyük oğlu İsmâil'e hasredenler, imamın gizli olduğunu söylemekle Bâtıniyye olarak da isimlendirilen İsmâiliyye¹⁵ adını almışlardır. Ca'fer'den sonra imâmeti onun küçük oğlu Mûsâ el-Kâzım'a (öl. 183/799) hasredenler/İmâmiyye ise imâmeti Muhammed b. el-Hasen el-Askerî'de (255/869-) sonlandırarak onun ahir zamanda mehdî olarak dönmek üzere gaybet'e girdiğini söylemeleri nedeniyle On İkinci İmam Şîâsı anlamında İsnâaşeriyye adını almışlardır. Büyük ihtimalle bu ad sonraki dönemlerde müteâhirin Şîî ulema tarafından İmâmiyye'ye tahsis edilmiştir.¹⁶

Şîâ'nın Sünnî görüşten ayrıldığı temel nokta, imâmeti dinî gerekçelerle Hz. Ali ve soyuna has kılmalarıdır. Başlangıçta imâmetin Alioğulları'nın hakkı olduğu şeklinde tezahür eden bu düşünce sonraki dönemlerde, seçimi reddedip imâmeti nas ve tayin temelinde Alioğulları'na ait kılmaya inancına dönüşmüştür. İmâmeti açık nassa dayandıran İmâmiyye bu anlayışıyla efdâl varken mefdûlün imâmetini caiz gören Zeydiyye gibi diğer Şîâ kollarından

¹⁵ İsmâiliyye, Câfer es-Sâdık (öl. 148/765)'tan sonra imâmetin, onun büyük oğlu İsmâil'e (öl. 138/755-56 [?]) geçtiğine ve İsmâil'in ölmeyip gaybet ettiğine, günü geldiğinde el-Mehdî el-Muntazar/Beklenen Mehdî olarak döneceğine inanan Şîâ koludur. Nevbahtî, *Fırakü's-Şîâ*, 114-115; Muhammed Cevâd Muğniyye (Mağniyye), *el-Cevâmi' ve'l-fevârih beyne'sünneti ve's-Şî'a*, thk. Abdülhüseyn Muğniyye (Beyrut: Müessesetü 'İzzi'd-dîn, 1415/1994), 64.

¹⁶ Şehristânî, *el-Milel*, 181-182. Ayrıca bk. İbn Haldûn, *Muqaddime*, 1/379.

ayrılmaktadır. Gaybet'le birlikte, bedâ,¹⁷ rec'at¹⁸ ve takiyye¹⁹ gibi inanç ve uygulamalar da İmâmiyye'ye has anlayıştan neş'et eden hususlardır.

İmâmiyye'nin imâmet konusundaki köktenci anlayışı ve şeyhaynın hilâfetlerini reddetmesi, genel anlamda Şiâ için kullanılan Râfıza isminin, özel anlamda bu fırkayla iltisaklı olduğunu düşündürmektedir. Çünkü bu ismin Zeyd b. Ali b. el-Hüseyin (öl. 122/740) tarafından kendisini terk edenlere verildiğine dair elimizde bulunan rivayetlerin yanında, bundan önce -erken İslâmî dönemde- şeyhaynın hilâfetlerini reddedenlerin de bu isimle anıldıklarına dair Eş'arî'nin verdiği malumat, Râfıza isminin İmâmiyye'yi işaret ettiğini; olumsuz anlam içeren bu ismin kendilerine muhalifleri tarafından verildiğini düşündürmektedir.

Bu çerçevede İmâmiyye'nin Râfıza ismini nasıl ve niçin benimsediğine, bunu yaparken bu isme hangi anlamı yüklediğine ilişkin sorulara cevap arayacağız. Berkî'nin (öl. 274/887) *Kitâbü'l-mehâsin*'i, Kummî'nin (öl. 301/913-14) *Kitâbü'l-Makâlât*'ı, Nevbahî'nin (öl. 310/922 [?]) *Fıraku's-Şiâ*'sı, Küleynî'nin (öl. 329/941) *el-Kâfi* adlı hadis külliyyatı, Şeyh Sadûk'un (öl. 381/991) *Kitâbü'l-i'tikâdât*'ı, Şeyh Müfid'in (öl. 413/1022) *Tashihü'l-i'tikâdât* ile *Evâilü'l-makâlât* adlı kelâmî eserleri ile Kümeyt'in (öl. 126/743) *el-Hâşimiyyât* adlı şiiri yararlandığımız temel Şiî-İmâmî kaynaklar arasındadır. Müracaat ettiğimiz Sünnî kaynakların başında *Makâlâtü'l-İslâmiyyin* (Eş'arî), *et-Tenbîh ve'r-red* (Malatî, öl. 377/987), *İ'tikâdâtü fıraki'l-müslimîn ve'l-müşrikîn* (Râzî, öl. 606/1210), *el-Milel ve'n-nihal* (Şehristânî, öl. 548/1153) ve *Mukaddime* (İbn Haldûn, öl. 808/1406) gelmektedir.

¹⁷ Bedâ lafzı, gizli bir hususun sonradan ortaya çıkması/zuhur ve önceden bulunmayan yeni bir re'yin kişiye zâhir olması/hudûsu'r-re'y anlamına gelmektedir. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 14/65-66; Muhammed Abdülazim ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevz Ahmed Zümerli (Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, 1995), 2/142. Terim olarak ise Allah'ın bir şeyi irade etmesinden sonra kendisine önceden gizli olan bir hususun ortaya çıkması/teâkübü'r-re'y demektir. Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî, *Mu'cemü't-tarîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşevî (Kahire: Dârü'l-Fadîle, ts.), 111. Şeyh Müfid'e göre bedâ Allah için teâkübü'r-re'y anlamını değil, insanların meydana gelmesini hesap etmedikleri bir şeyin zuhûrunu ifade etmektedir. Muhammed b. Nu'mân eş-Şeyh el-Müfid, *Taşhîhü'l-i'tikâdâtü'l-İmâmiyye*, thk. Hüseyin Dergâhî (Kum: el-Mu'temerü'l-Âlemî li-Elfiyetü's-Şeyh el-Müfid, 1413/1992), 66. İmâmiyye'ye göre bedâ nesh ile özdeştir. İbn Bâbeveyh el-Kummî eş-Şeyh es-Sadûk, *Kitâbü'l-i'tikâdâtü'l-İmâmiyye*, thk. Müessesetü'l-İmam el-Hâdî (Kum: Peyâmî İmam Hâdî, 1433/2012), 10.

¹⁸ Geri dönmek anlamına gelen ve insanların ölümlerinden yeniden dünya yaşamına geri dönmelerini ifade eden recat, cahiliye Araplarından bir topluluğun ve Müslümanlardan Râfıza adlı grubun inançları arasındadır. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8/114. İmâmiyye ölen birçok insanın kıyametten önce recat edecekleri hususunda ittifak üzeredir. Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 46.

¹⁹ Gizlemek ve sakınmak anlamına gelen takiyye, inancın ya da hakikatin ortaya çıkmasının maddî veya manevî zarara neden olacağını zaruret veya kuvvetli zan ile bilen kişinin, muhaliflerinin yanında inancını ya da hakikati gizlemesidir. Şeyh Müfid, *Taşhîhü'l-i'tikâdât*, 137. İmâmiyye'ye göre, mehdi çıkıncıya kadar takiyye yapmak vaciptir ve onu terk eden dinden çıkmıştır. Şeyh Sadûk, *Kitâbü'l-i'tikâdât*, 38.

Râfıza ismiyle ilgili daha önce yapılmış çalışmalardan, “İmâmîyye Şîâsî Geleneğinde Râfızî Terimi”²⁰ adıyla Türkçe’ye çevrilen makalede bu ismin kaynağına dair birkaç rivayet üzerinde durulmuş, yani Râfıza isminin özel anlamda kullanımı ile yetinilmiştir. “Râfıza Adlandırmasının İlk Kullanımına İlişkin Değerlendirmeler”²¹ adlı makalede ise Râfıza isminin kaynağını Yahudiliğe ve Gâliyye’ye dayandıran bazı rivayetler üzerinde durulmuştur. “Mâtürîdiyye’nin Temel Kaynaklarında Râfıza ve Râfızî Fırkalar”²² adlı makale ise konuyu belli bir fırka kapsamında ele almaktadır.

Râfıza isminin genel anlamda Şîâ ile özel anlamda ise Şîî düşüncenin temsilcisi konumundaki İmâmîyye ile iltisâkını/ilişkisini araştırması yönüyle özgün ve nispeten daha kapsamlı olan makalemiz, bu açıdan alana katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1. Râfıza İsmiinin Şîî Olmayan Kaynaklar Üzerinden Tahlili

1.1. Râfıza İsmiinin Anlamı

ض - ف - ر kökünden gelen الرِّفْض/rafz, bir şeyi terk etmek anlamında olup çoğulu أَرْفَاض/erfâz’dır. Sefer sırasında topluluktan ayrılarak farklı yönere giden gruplara erfâd denir. Araplar kanın yerde kollara ayrılarak akmasını ifade etmek için, أَرْفَضَ الدَّمَ إِرْفَاضاً; develeri merada istedikleri gibi yayılmak üzere serbest bıraktıklarını belirtmek için, رَفَضْتُ الْإِبِلَ رَفْضاً derler. الرَّافِضِي/Râfızî isminin çoğulu olan الرِّوَاغِض/Revâfız, komutanlarını terk eden askerler için kullanılır ve onlardan her gruba الرِّفَاضَةَ/Râfıza denir. Râfızî ise Râfıza’ya mensup olanlar anlamındadır. Çoğunluktan farklı bir görüş ileri sürerek bu hususta mücadele eden topluluklara da Râfıza adı verilir.²³

Lugâtların Râfıza maddelerinde bu ismin İslâmiyet’in büyük fırkalarından Şîâ’nın adı²⁴ ve Şîâ’dan bir fırkanın adı²⁵ olduğu ifade edilmektedir. Bazı

²⁰ Etan Kohlberg, “İmâmîyye Şîâsî Geleneğinde Râfızî Terimi”, çev. Halil İbrahim Bulut, *Kelâm Araştırmaları* 2/2 (2004), 117-124.

²¹ Yusuf Benli, “Râfıza Adlandırmasının İlk Kullanımına İlişkin Değerlendirmeler”, *Hikmet Yurdu* 1/1 (Ocak 2008), 31-69.

²² Kıyasettin Koçoğlu, “Mâtürîdiyye’nin Temel Kaynaklarında Râfıza ve Râfızî Fırkalar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (Erzurum 2012), 216-248.

²³ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü’l-‘Ayn*, thk. Abdülhamid Hendâvî (Lübnan: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003), 2/136; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab* (Beyrut: Dârü Sâdır, ts.), 7/156-157; *Lisânü’l-lisân -Tehzîbü Lisâni’l-‘Arab*, drl. Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye (Lübnan: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.) 500; Ayrıca bk. İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Şîhah* (Kahire: Dârü’l-Hadîs, 1430/2009), 455; Muhammed Ali et-Tehânevî, *Mevsû’atü keşşâfi ıstilahâti’l-fünûn ve’l-‘ulûm*, thk. Ali Dahrûc, çev. Abdullah el-Hâlidî (Beyrut: Mektebetü Lübnan Naşîrûn, 1996), 875.

²⁴ Tehânevî, *Mevsû’atü keşşâf*, 875.

²⁵ Cevherî, *es-Şîhah*, 455; Ayrıca bk. Tehânevî, *Mevsû’atü keşşâf*, 875.

lugâtlarda ise Râfıza isminin ortaya çıkışının sebebi olarak Zeyd b. Ali hadisesinden söz edilmektedir.²⁶

Tanımından anlaşıldığı üzere Râfıza isminin, ister gerçek anlamda bir topluluktan ayrılmak, isterse fikrî ve düşünsel anlamda çoğunluğun görüşünden farklı bir yol tutmak anlamında olsun, belli bir hususta -özellikle de dinî konularda- farklı bir düşünce ortaya koyarak mensup olduğu topluluktan ayrılanlara verilen şemsiye bir isimdir. Bu anlamıyla Râfıza ismi, hilâfet konusunda çoğunluktan farklı bir görüşle ortaya çıkıp bu hususta ana gövdeden ayrılarak farklılaşan Şiâ'ya uygun düşmektedir. Konuyla ilgili rivayet ve görüşler²⁷ bu genel anlamının yanında, bu ismin özel anlamda atfedildiği Şiî fırkanın İmâmiyye olduğunu göstermektedir.

1.2. Râfıza İsmi'nin Kapsamı

1.2.1. Râfıza İsmi'nin Genel Anlamda Kullanımı

Şiâ'nın Râfıza ismiyle ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda bunlardan ikincisinin hangi dönemde ortaya çıktığı konusunda bir fikir edinebilmek için Şiâ isminin terim anlamda ne zaman kullanılmaya başlandığına bakmak gerekmektedir.

Şiâ isminin kullanımlarıyla ilgili rivayetler, erken İslâmî dönemdeki bu ismin dinî görüş ayrılığından ziyade, hilâfet konusundaki ayrılık ve kamplaşmalarla ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Osman b. Affân (öl. 35/656) döneminin ikinci yarısından itibaren Müslüman toplumda baş gösteren siyasî kargaşa ve çatışmalarda Osman b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib ve Muâviye b. Ebî Süfyân'dan (öl. 60/680) her birinin taraftarları için, siyasî grup ve taraftarlık anlamında Osman Şiâsı, Ali Şiâsı ve Muâviye Şiâsı isimleri kullanılmış, sonrasında Ali Şiâsı bir fırka olarak ortaya çıkınca izafetteki Ali ismi atılarak yalın şekilde ifade edilen Şiâ, Alioğulları'nın imâmetini savunanların özel adı olmuştur.²⁸ Şiâ ve Râfıza kavram çiftinin birbiriyle sıkı ilişkisinden hareket edildiğinde erken dönemde ıstılâh anlamında Şiî düşünceden bahsedilemeyeceğini gösteren bu durum, aynı dönemde Râfıza isminden söz edilemeyeceğini de ortaya koymaktadır. Şiî düşüncenin itikâdî açıdan farklılaşmasının en erken Kerbelâ olayı sonrasına tarihlenmesi,²⁹ Râfıza isminin de bu dönemden sonra kullanılmaya başlanmış olabileceğini göstermektedir.

²⁶ bk. Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, thk. Mektebetü Tahkîkî't-Türâs (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005), 2/332; Ayrıca bk. Râzî, *İ'tikâdâtü fırâkî'l-müslimîn ve'l-müşrikîn*, 52.

²⁷ Bu makalenin "1.2.2. Râfıza İsmi'nin Özel Anlamda Kullanımı" adlı bölümüne bk.

²⁸ İbn Haldûn, *Muḳaddime*, 1/375; Cürçânî, *Mu'cemü't-ta'rîfât*, 23.

²⁹ Neşvân el-Himyerî, *el-Hûru'l-î'yn*, thk. Kemâl Mustafâ (Beyrut: Dârü'l-Âzâl, 1985), 236.

Hâşimîler'i hilâfetin yetkin sahipleri; ilimde galip ve mansıplar için seçilmiş kimseler³⁰ olarak niteleyen Kümeyt'in Hz. Ali için *vasî* ibaresinin kullanması, onun Muâviye ile mücadelesinin Şîî toplumda dayandırıldığı argümanlara işaret etmektedir. Bu ibarenin geçtiği beyit için düşünülen dipnotta *vasî*, kendisine hilâfetin vasiyyet edildiği kişi olarak tanımlanmış, bu sıfat Hz. Ali'ye atfedilmiş ve bu hususla ilgili Şîî rivayetlere yer verilmiştir.³¹ Kümeyt'in konuyla ilgili diğer beyitlerinde Hz. Hasan *vasîyyü'l-vasî* diye nitelenmiş; Ehl-i beyt'in hem babaları hem de anneleri tarafından hilâfet konusunda Hz. Peygamber'in varisleri olduğu,³² Hz. Peygamber'in Gadir-i Hum olayında (18 Zilhicce 10 / 17 Mart 632) Hz. Ali'yi halife seçtiği ifade edilmiştir.³³

Ali - Muâviye mücadelesinde kimin haklı olduğu konusu zamanla şeyhaynı da kapsayacak şekilde genişlemiş; Şîîlik'te bu iki halifenin Hz. Ali'den imâmet hakkını gasp ettiği fikrini yerleştirmiş; bu fikirle bağlantılı olarak *tevelli* ve *teberri*³⁴ kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Bu kavramların ıstılâhî şekline yakın anlamlarda kullanımının ilk izlerine hicrî I. Asrın ikinci yarısında rastlanmaktadır. Şeyhayndan *teberri* etmediği için taraftarlarının kendisini terk ettikleri Zeyd b. Ali olayı, *tevelli* ve *teberri* fikirlerinin toplumsal hayattaki etkisini ortaya koymaktadır.³⁵

Râfıza isminin kaynağına dair yaygın görüş, Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn olayıdır. Hz. Hüseyn'in (öl. 61/680) torunlarından olan Zeyd b. Ali, Kûfe'de binlerce taraftarıyla birlikte Emevî halifesi Hişâm b. Abdülmelik'e (öl. 125/743) karşı düzenlediği kalkışmada düşmanla karşı karşıya geldiği esnada, şeyhayndan *teberri* etmesi şartıyla kendisine yardım edeceklerini söyleyen taraftarlarına, Hz. Ebû Bekir ve Ömer'i iyilik ve minnettarlıkla anarak bunu reddetmiştir. Bunun üzerine onu terk edip savaş alanında düşmanla baş başa bırakan

³⁰ Kümeyt b. Zeyd el-Esedî, *Şerhü'l-Hâşimîyyât*, drl. Muhammed Mahmud er-Râfiî (Mısır: Şeriketü't-Temeddün es-Sinâiyye, ts.), 22, 25.

³¹ Kümeyt, *Şerhü'l-Hâşimîyyât*, 29.

³² Kümeyt, *Şerhü'l-Hâşimîyyât*, 32, 41.

³³ Kümeyt, *Şerhü'l-Hâşimîyyât*, 81.

³⁴ *Tevelli* dost, takip edilen kişi, lider anlamına gelen *tevellâ* fiilinin masdarıdır. bk. Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 400. *Teberri* ise ayıp ve mekruh olan şeyden uzaklaşmak anlamına gelen *berie* fiilinden türemiş bir mastardır. bk. Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, 124. Önceki halifelerin imâmet hakkını Hz. Ali'den gasp ettikleri düşüncesi zamanla onu velî/dost/lider edinme anlamına gelen *tevelli* ve muhaliflerinden/düşmanlarından uzak olma anlamına gelen *teberri* kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Bozan, *İmâmiyye Şiâsi'nin Oluşumu*, 64.

³⁵ Metin Bozan, *İmâmiyye Şiâsi'nin Oluşumu -Mâsum Oniki İmam İnancının Ortaya Çıkışı-* (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 64-65.

tarafhtarlarına, رَفَضْتُمْونِي “Beni terk ettiniz” diyen Zeyd’in bu sözünde kullandığı rafz kelimesi nedeniyle onu terk edenlere Râfıza adı verilmiştir.³⁶

Fırak eserlerinden gelen malumat, Râfıza isminin ortaya çıkışıyla ilgili iki görüş bulunduğunu ortaya koymaktadır: İlki, Eş’arî’nin bu ismin şeyhaynın hilâfetlerini reddedip imâmeti nas ve tayin temelinde Alioğulları’na hasredenler için kullanıldığına dair görüşüdür.³⁷ İkinci görüş, bu ismin Zeyd b. Ali olayı ile ortaya çıktığını söyleyen Şehristânî’ye aittir. O, yukarıda farklı kaynaklardan aktarılan Zeyd b. Ali olayından ayrıntılarıyla bahsetmektedir.

Sünnî temel fırkalarından olan Mâtürîdiyye kaynaklarında da Râfıza ismi Şîi düşünce ve fırkaları ifade eden ve Şiâ, İmâmiyye, İsnâaşeriyye ve İsmâiliyye isimlerini kapsayan şemsiye bir terim mahiyetinde kullanılmıştır.³⁸ Mâtürîdî (öl. 333/944), Pezdevî (öl. 493/1100), Nesefî (öl. 508/1115), Sabûnî (öl. 580/1184) ve Lâmişî’nin (öl. (öl. 6/12. yüzyılın ilk yarısı) Râfıza ismini bu çerçevede kullandıkları görülmektedir.³⁹

Râfıza isminin kaynağına dair aktarılan görüşler bu ismin, imâmeti Alioğulları’na hasredenleri/Şiâ’yı ifade ettiğini göstermektedir. Bu anlamda Râfıza ismi Şîi düşünce için kullanılan şemsiye bir terim mahiyetindedir. Zeyd b. Ali olayı ise Şiâ için Müslümanların çoğunluğunun görüşünden farklılaşmayı ifade eden imâmet meselesinin Şîi topluluğun kendi bünyesinde de ayrışma konusu olduğunu ve şeyhaynın hilâfetini caiz gören Zeyd b. Ali’den ayrılmakla imâmetin Alioğulları’nın hakkı olduğu düşüncesini tevelli ve teberri inancı ekseninde bir ayrılık argümanı olarak kullananların da bu şemsiye altına girdiğini göstermektedir. Ayrıca erken dönem Arap şiirinde Hz. Ali’nin Allah Elçisi’nin vasîsi diye nitelenmesi, onun Hz. Peygamber tarafından halife seçildiği belirtilerek imâmetin Alioğulları’na hasredilmesi, ilkin tevelli ve teberri şeklinde ortaya çıkan Râfîzî fikirlerin sonrasında nas ve tayin inancına dönüştüğünü göstermektedir.

1.2.2. Râfıza İsmiinin Özel Anlamda Kullanımı

Fırak yazarlarının bir yandan Şiâ’ya teşmil ettikleri Râfıza ismini, diğer yandan İmâmiyye ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda Eş’arî, Râfıza’yı İmâmiyye’nin diğer bir ismi;⁴⁰ Malatî de lakabı olduğunu söylemektedir.⁴¹ Bu durum, erken dönemden itibaren genel anlamda Şiâ için kullanılan Râfıza isminin sonraki dönemlerde Şîi düşünceyi nas ve tayin inancı temelinde

³⁶ Şehristânî, *el-Milel*, 153-155.

³⁷ Eş’arî, *Maqâlât*, 16-17.

³⁸ Koçoğlu, “Mâtürîdiyye’nin Temel Kaynaklarında Râfıza ve Râfîzî Fırkalar”, 218.

³⁹ bk. Koçoğlu, “Mâtürîdiyye’nin Temel Kaynaklarında Râfıza ve Râfîzî Fırkalar”, 220-231.

⁴⁰ Eş’arî, *Maqâlât*, 5.

⁴¹ Muhammed b. Ahmed el-Malatî, *et-Tenbîh ve’r-red ‘alâ ehli’l-ehvâ ve’l-bidâ*, thk. Muhammed Zeynühum Muhammed Azb (Kahire: Mektebetü Medbûlî, 1414/1993), 16-21.

sistemleştiren ve Şîî düşüncenin temsilcisi konumuna yükselen İmâmiyye'yi işaret ettiğini göstermektedir. Eş'arî'nin Ali b. Ebî Tâlib'in imâmetini nas ve tayine dayandırdıkları için Râfızîler'e İmâmiyye denildiğini belirtmesi⁴² bu hususu teyit etmektedir.

Râfıza'nın el-Kâmilîyye dışında yirmi dört alt fırkaya ayrıldığını belirten Eş'arî, tüm bu fırkalara İmâmiyye adını vermektedir. Ona göre Râfıza isimlendirmesinin nedeni, bu isimle anılanların şeyhaynın hilâfetlerini reddetmeleridir. Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin ismini zikrederek imâmetini nassettiğini, bunu izhâr edip ilân ettiğini, Allah Elçisi'nden sonra sahâbenin çoğunluğunun Ali'ye tabi olmayı terk ettiklerini söyleyen Râfıza, imâmetin ancak nas, tevkif ve karâbete/nesebî yakınlığa dayandığını ileri sürmüş, imamın insanların efdâli olması gerektiğini, Ali'nin tüm işlerinde isabet edip din işlerinde hatasız olduğunu söylemiştir. Şîâ'nın çoğunluğunu oluşturan Kat'îyye'yi⁴³ İmâmî fırkaların ilki olarak belirten Eş'arî, bu ismi almalarının nedenini Mûsâ el-Kâzım'ın kesin olarak öldüğünü söylemelerine bağlamış, Allah Elçisi'nin Hz. Ali'nin imâmetini nassedip aynıyla ve ismiyle onu istihlâf ettiğine ve Hz. Ali'den sonra gelen on bir imamın imametlerinin ise önceki imamın sonrakini vasiyet etmesi şeklinde gerçekleştiğine dair düşüncelerini aktarmıştır.⁴⁴

Kaynaklara bakıldığında Bağdâdî (öl. 429/1037-38), Nesefî ve Râzî (öl. 606/1210) gibi âlimlerin Şîâ yerine Râfıza ismini kullandıkları görülmektedir.⁴⁵ Bazı kaynakların Râfıza'yı Şîâ ile özdeş kullanması, bazılarının da Şîâ'nın bir alt kolu diye anması, genel kullanımın yanında Râfıza kavramının başlangıçta olmasa da sonradan çoğunlukla muhalifleri tarafından İmâmî düşüncüyü benimseyenler için kullanıldığını göstermektedir. Bunun ilk örnekleri 260/873 öncesinde görülmektedir. Nitekim kaynaklarda ilk İmâmî mütekellimler olarak bilinen Hişâm b. el-Hakem el-Vâsîtî (öl. 179/795) ve arkadaşlarının bu isimle nitelendikleri rivayetlere rastlanmaktadır. Eş'arî de Râfıza ismiyle aynı kesimi kast etmektedir.⁴⁶

Konuyla ilgili görüş ve rivayetlerden, Râfıza isminin genel anlamda Şîâ için, özel anlamda ise İmâmiyye'nin Şîî düşüncüyü sistemleşerek imam sayısını on iki diye belirledikten sonra İsnâaşeriyye adıyla ortaya çıkıp zamanla İmâmî

⁴² Eş'arî, *Maqâlât*, 17.

⁴³ Kat'îyye hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bozan, *İmâmiyye Şîâsi'nin Oluşumu*, 189-256.

⁴⁴ Eş'arî, *Maqâlât*, 16-18.

⁴⁵ Hasan Onat, *Emevîler Dönemi Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 1986), 24.

⁴⁶ Bozan, *İmâmiyye Şîâsi'nin Oluşumu*, 41.

düşünceyi ve Şîa'yı temsil eden İmâmiyye Şîâsı için kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁷ İmâmiyye'nin öncüleri diye kabul edilenleri ifade etmek için en geç Ebû Muhammed Kâsım er-Ressî'nin (öl. 246/860) *er-Red ale'r-Râfıza* adlı kitabını yazdığı 240/854 yıllarından itibaren muhalifler tarafından Râfıza isminin kullanıldığı, bazı İmâmî kaynaklarda geçen rivayetlerde de bu isme meşruluk kazandırılmaya çalışıldığını söylemek mümkündür.⁴⁸

2. İmâmiyye'ye Göre Râfıza İsmi'nin Kaynağı

İlk dönem Şîi yazarlardan Nasr b. Müzâhim'in (öl. 212/827-28) aktardığı bir rivayette, Muâviye'nin Filistin'de bulunan Amr b. el-Âs'a (öl. 43/664) yazdığı bir mektupta kullandığı şu cümlelerde, Râfıza ismini Ali'nin hilâfetini kabul etmeyenler anlamında kullandığı görülmektedir: "Ali, Talha ve Zübeyr'in durumundan haberdar olmuştur. Mervân b. el-Hakem (öl. 65/685) Basra Râfızası'yla birlikte bize geldi. Cerîr b. Abdullah da Ali için bizden biât almak üzere buraya geliyormuş. Sen gelinceye kadar sessizliğimi koruyacağım. Buraya yanıma gel, seninle bir durum müzakeresi yapalım."⁴⁹

Yukarıdaki rivayet, Râfıza isminin kelime anlamına işaret etmekte ve bu hususta İmâmîler'in söz konusu isme farklı bir anlam yüklemediklerini göstermektedir. İmâmiyye, Şîâ isminde olduğu gibi, Râfıza isminin kaynağını da Hz. Peygamber'e dayandırmaktadır. İmâmî müelliflerden Ali b. Yûnus'un kaydettiği bir rivayete göre, Hz. Peygamber; Ebû'l-Heysen İbnü't-Teyhân, Mikdâd b. Esved, Ammâr b. Yâsir, Ebû Zer el-Gıffârî ve Salmân el-Fârîsi insanları terk ederek Ali b. Ebî Tâlib'e yakınlaştıkları için Ümeyyeoğulları onlara Râfıza adını vermiştir. Müellifin aktardığı diğer bir rivayette ise İbn Ebî Leylâ (öl. 83/702), Sıffîn (37/657) savaşında kendisi gibi vurularak yere düşen Ammâr ed-Dühnî'ye (Ammâr b. Yâsir), Râfızî olduğu için onu aralarına kabul etmeyeceklerini söyleyince Ammâr ağlamaya başlamıştır. Bunun üzerine, İbn Ebî Leylâ, "Bizim kardeşlerimizden olduğun halde rafz'dan/terkten (imâmetin Muâviye b. Ebî Süfyân'a değil, Ali b. Ebî Tâlib'e ait olduğu fikrinden) teberri edip ağlıyor musun?" diye sorunca Ammâr, iki şey için ağladığını belirterek şöyle söylemiştir: "Öncelikle beni, ehli olmadığım şerefli bir rütbeye nisbet ettiğin için, sonra da beni ismim (olan Râfızî lafzı) dışında bir şeye nisbet ettiğin için ağlıyorum" demiştir.⁵⁰

Yukarıda verilen Râfıza ismine dair örnek kullanımlarda bu ismin anlamlarından olan görüş ayrılığı manasında kullanıldığı görülmektedir. Zira

⁴⁷ bk. Mustafa Öz, "Râfızîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/396-397.

⁴⁸ Bozan, *İmâmiyye Şîâsı'nın Oluşumu*, 43.

⁴⁹ Nasr b. Müzâhim et-Temîmî, *Vaktü's-Şıffîn*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kum: el-Müessesetü'l-Arabîyyeti'l-Hadîse, 1963), 34.

⁵⁰ Ali b. Yûnus el-Âmilî, *es-Şrâtü'l-müstakîm ilâ müstahaqqi't-takdîm*, thk. Muhammed el-Bâkır el-Behûdî (b.y.: el-Mektebetü'l-Murtazâviyye, ts.), *es-Şrâtü'l-müstakîm*, 3/76.

Basra halkı Hz. Aişe (öl. 58/678), Talha (öl. 36/656) ve Zübeyr (öl. 36/656) liderliğinde Hz. Ali'ye karşı savaşmışlardır. Dolayısıyla Muâviye, Hz. Ali'nin hilâfetini reddederek ona karşı duran Basra halkından kendisine gelen grup için "Basra halkının Râfızası" ismini kullanmıştır. Şîâ isminin nasıl ortaya çıktığına dair fırak yazarlarından gelen aşağıdaki bilgi, Muâviye'nin mektubundaki ifadesinde siyasî bakımdan Hz. Ali aleyhtarı olan gruplar için kullandığı bu ismin, İbn Ebî Leylâ ve Ammâr b. Yâsir'in sözlerinde ise Muâviye karşıtlığı ve Hz. Ali taraftarlığı anlamına geldiğini teyit etmektedir. Bu rivayetten ortaya çıkan diğer bir husus da İmâmiyye'nin rivayette adı geçen Ebü'l-Heysem İbnü't-Teyhân, Mikdâd b. Esved, Ammâr b. Yâsir, Ebû Zer el-Gıffârî ve Salmân el-Fârîsi'yi ilk Râfızîler diye nitelediğidir.

Râfıza isminin ortaya çıktığı hadise olarak bahsedilen Zeyd b. Ali olayı Şîî kaynaklarda da yer almıştır. Şîâ'nın Zeyd b. Ali'ye nisbet ettiği *Müsned*'de geçen bir rivayete göre Zeyd, Abdülmelik'e karşı kalkıştığında büyük bir grup ona gelerek kendisine biât etmeleri için şeyhayndan teberri etmesini istemiş, Zeyd onlardan teberri etmeyeceğini belirtince de kendisini terk etmişlerdir. Zeyd'in onlara, "Gidin, siz Râfıza'sınız/terk edenlersiniz" demesi üzerine, onu terk eden Şîî kesime Râfıza adı verilmiştir.⁵¹

Rafz kelimesinin terk anlamına geldiğine değinen İmâmî müellif Ali b. Yûnus el-Âmilî (öl. 877/1472), Şîâ'ya Râfıza isminin verilmesinin nedeni olarak Zeyd b. Ali olayı ile birlikte, Hz. Ali ve taraftarları ile Hz. Hârûn ve ashâbını karşılaştıran ilginç bir rivayet de kaydetmiştir. Hz. Hârûn'un kendisini ve ashâbını terk ederek buzağıya tapanlara Râfıza ismi verdiğini belirten bu rivayetin devamında, Hz. Ali'nin Hz. Hârûn ve taraftarlarıyla olan münasebeti nedeniyle Şîâ'ya Râfıza isminin verildiği ifade edilmektedir.⁵²

Âmilî'nin aktardığı yukarıdaki rivayette geçen iki olay arasında kurulan ilgi, İmâmiyye'nin Menzile Hadisi adını verdiği bir olaya dayanmaktadır. Rivayete göre Resulullah, Mute Seferi'ne çıkmak üzereyken Hz. Ali'yi yerine vekil olarak Medine'de bırakır. Münâfıklar, Peygamber'in artık Ali'yi sevmediği için yanında götürmediği yaygarasını kopartırlar. Bu yaygara kendisine ulaşınca ağlayarak Allah Elçisi'ne gelen Ali, kendisini çocuklar ve kadınlarla birlikte geride bıraktığından yakınıdır. Bunun üzerine Allah Elçisi, "Bana göre konumunun, Mûsâ'ya göre Hârûn'un konumu gibi olmasını istemez misin?"

⁵¹ Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn, *Müsned*, drl. Abdülaziz b. İshâk el-Bağdâdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.) 11, 46.

⁵² Âmilî, *es-Şirâtü'l-müstakîm*, 3/76; İmâmiyye'nin Râfıza ismini överek benimsemesi ile ilgili İmâmî rivayetler ve bu rivayetlerin bulunduğu kaynakların bilgisi için bk. Şeyh Abbâs el-Kummî, *Sefinetü'l-bihâr ve medînetü'l-ḥikem ve'l-âşâr* (b.y.: Dâru'l-Üsve, 1995), 3/384.

Fakat benden sonra nebî yoktur” buyurur.⁵³ Bu rivayetten hareketle Hz. Hârûn ve Hz. Ali arasında kurulan ilgiye ve buradan çıkartılan, Şiâ’ya Râfıza isminin verildiği sonucuna gelirse, ilk olayda Hz. Hârûn’un kendisinden ayrılarak buzağıya tapanlara bu ismi vermesi, ismin anlamına uygun ve olması gerekendir. Şiâ isminin ise Ali’den ayrılanları değil, ona bağlı olanları ifade etmesi bu kıyası geçersiz kılmaktadır. Bir diğer yönden de her iki şahıs arasında kurulan ilgiden hareket edildiğinde, Şiâ’nın, Hz. Hârûn ve ashâbından ayrılarak buzağıya tapan ve bunun için Râfıza adını alan ayrılıkçı grup ile eşleşmesi gerekmektedir ki bu anlam, imâmeti nas ve tayine dayandırarak çoğunluktan ayrılan Şiâ’ya ve Şiî düşüncenin mümessili olan İmâmiyye’ye uygun düşmektedir.

Buraya kadar aktarılan görüş ve yorumlar Râfıza isminin genel anlamda, erken İslâmî dönemde şeyhaynın hilâfetlerini reddedip imâmeti Alioğulları’na hasreden Şiâ’yı içeren şemsiye bir terim, özelde ise dinî düşüncesini üzerine kurduğu nas ve tayin ilkesini dinin temel bir esası/imanın şartı olarak gören İmâmiyye el-İsnâaşeriyye Şiâsı’nın lakabı/özel adı olduğu ortaya çıkmaktadır. Râfıza ismini düşünce ve felsefesine uygun gören İmâmiyye, bu ismin içerdiği olumsuz anlamı olumlu bir hale dönüştürmek suretiyle onu tahsîn ederek benimsemiştir.

3. İmâmiyye’nin Râfıza İsmi Tahsin Etmesi

Fırka isimlerinin iki şekilde ortaya çıktığı bilinmektedir. Birincisi, ayrıldıkları/farklılaştıkları dinî anlayış mensuplarınca kendilerine verilen isimlerdir ki bunlar çoğunlukla yergi ve olumsuz anlamlar içermektedir. İkincisi ise fırkaların kendileri için seçtikleri, anlamı iyi ve güzel isimlerdir. Fırak yazarlarının anlattıkları, Râfıza isminin genel anlamda Şiâ’ya, özel anlamda ise Şiî düşüncenin temsilcisi olup sonradan İmâmiyye adını alan fırkaya, muhalifleri olan ve çoğunluğu oluşturanlar tarafından verildiğini ortaya koymaktadır. Onların kendileri için seçtikleri isim ise Şiâtü’l-İmâmiyye el-İsnâaşeriyye’dir. Bu terkipteki İmâmiyye, imâmetin seçime değil, nas ve tayine dayandığını ifade etmektedir ki düşünsel yönüyle selefleri olan Râfıza’nın felsefesini yansıtan bu husus, İmâmiyye’nin imâmet akîdesini üzerine bina ettiği esas ilkedir.

Şiâ, Havâric ve Mu’tezile isimlerinde olduğu gibi, İslâmî fırkalar muhaliflerince kendilerine verilen yergi içerikli isimlerden bir kısmını zamanla benimsemiş/benimsemek zorunda kalmışlardır. Bir süreç çerçevesinde gerçekleşen bu benimseme, ya fırkanın söz konusu isimleri kendisinden uzaklaştıramaması ya da düşünce ve felsefesine uygun görmesi neticesinde,

⁵³ bk. Buhârî, “Şulh”, 5; Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Şahîh*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî. Riyad: Dârün Tayyibe, 1426/2005, “Fedâilü’s-sahâbe”, 2404; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmi’ü’l-kebîr*, thk. Beşâr Avâd Marûf (Beyrut: Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1417/1996), “Menâkıb”, 20.

ismin yergi içeriğini iyi ve güzel bir anlamla değiştirmek suretiyle gerçekleşmiştir. İmâmiyye, kendisine başkaları tarafından verilen ve hilâfet konusunda Müslüman çoğunluğun görüşünden ayrılma anlamını ifade eden Râfıza isminden uzaklaşamayınca diğer fırkaların yaptığı gibi, âyet ve hadislerden hareketle iyi ve güzel anlamlar yüklediği bu ismi övmüş ve benimsemiştir.

İmâmî fırak yazarları, İmâmiyye'ye Râfıza isminin Gulât-ı Şiâ'dan bir şahıs tarafından verildiğine dair bir olay aktarmaktadırlar. Muhammed el-Bâkır vefât ettiği tarafaftarlarının ikiye ayrıldığından söz eden bu yazarlar, Şiâ'yı; o sırada Medine dışında öldürülen Hz. Hasan'ın torunu Muhammed b. Abdullah'ı (öl. 145/762) imam olarak benimseyenler ve babasından sonra oğlu Ca'fer es-Sâdık'ın imâmeti etrafında toplananlar şeklinde iki gruba ayırmışlardır. Bu yazarların aktarımına göre, bu gruptan ilki Muhammed b. Abdullah'ın ölmeyip Mekke ve Necid arasında bulunan Cebel-i Alemiyye'de gizlendiğini; mehdî olarak geri dönüncüye kadar imâmetin kendi liderleri Muğîre b. Saîd'de olacağını söyleyen Muğîriyye fırkasıdır. Muğîre b. Saîd kendisini Allah'ın Elçisi diye takdim etmiş ve ölüleri dirilttiği iddiasında bulunmuştur. İşte Râfıza adı, Muhammed el-Bâkır'ın vefâtından sonra oğlu Ca'fer es-Sâdık'ın imâmetini benimseyerek Muğîriyye'nin gâlî düşüncelerini reddeden ikinci gruba/İmâmiyye'ye Muğîre b. Saîd tarafından verilmiştir.⁵⁴

Yukarıdaki rivayet, İmâmiyye'nin başlangıçta Râfıza isminin, Şiâ'da ilk gâlî düşünceleri ortaya koyan fırkalardan olan Muğîriyye'yi⁵⁵ reddedip Ca'fer es-Sâdık'ın imâmetinde birleşen İmâmiyye'ye, bu fırkanın lideri Muğîre b. Saîd tarafından verildiğine dair söylemleri, bu ismin içerdiği olumsuz anlamdan ya da mensuplarının karşılaşabileceği töhmetten kurtulma amacına yönelik olmalıdır.⁵⁶ Bu, İmâmiyye'nin başlangıçta Râfıza isminin getireceği muhtemel zararlardan sakınmak için takiyye yaparak onunla ilişkisinin bulunmadığı görüntüsü vermeye çalıştığı anlamına gelmektedir. Dinî düşüncesinin merkezine imâmet inancını yerleştiren İmâmiyye, mızrağı çuvala sığdıramayacağını, felsefesinin özünü yansıtan Râfıza ismiyle iltisâkını koparamayacağını anlamış olmalıdır ki sonradan onu tahsîn ederek benimseme yoluna gittiğini görmekteyiz.

İmâmiyye'nin temel hadis kaynaklarında Râfızîlik için özel olarak açılan "Bâbü'r-Râfıza" adlı bölümlerde, Şiâ imamlarının bu ismi tahsin edip

⁵⁴ Nevbahtî, *Fırakü's-Şiâ*, 107-109; Sa'd b. Abdillâh el-Kummî, *Kitâbü'l-Makâlât*, 43; Ayrıca bk. Eş'arî, *Makâlât*, 23-24.

⁵⁵ bk. Râzî, *İ'tikâdâtü fırâki'l-müslimîn*, 58.

⁵⁶ Benli, "Râfıza Adlandırmasının İlk Kullanımına İlişkin Değerlendirmeler", 41-43.

övdüklerini ifade eden birçok rivayet bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu ismi öven en eski rivayetler, erken dönem Şîî müelliflerden Berkî'den gelmiştir. Onun *Kitâbü'l-Mehâsin* adlı eserinin Râfıza bölümünde konuyla ilgili şu rivayetler yer almaktadır:

Ebû Abdullah Ca'fer es-Sadık, bir muhalifin kendisini Râfızî olmaktan sakındırdığını söyleyen Uyeyne Beyyâ'i'l-Kasb'a, "Vallahî, sözüme uyduğunuz ve bizi yalanlamadığınız sürece Allah'ın size bahşettiği bu isim ne güzeldir!" demiştir. Aynı kaynak ve aynı yerde, Ebü'l-Cârûd kanalıyla rivayet edilen diğer bir olayda ise Ebû Üsâme Zeyd eş-Şahhâm'ın, muhaliflerden birisinin kendisini Râfıza diye adlandırdığını söylemesi üzerine, Ebû Ca'fer Muhammed el-Bâkır'ın elini göğsüne vurarak üç kez, "Ben Râfıza'danım, onlar da bendendir" dediği belirtilmektedir. Berkî'nin konuyla ilgili son rivayetinde ise yöneticilerin Râfıza adı altında Şîîler'in mallarını ve kanlarını helâl kıldıklarından ve kendilerine eziyet ettiklerinden şikayet eden Ebû Basir'e, Ebû Ca'fer Muhammed el-Bâkır'ın şöyle söylediği belirtilmektedir: "İsrâiloğulları, Firavun'un ordusunu terk ederek katıldıkları Mûsâ aleyhisselâmın kavmi içerisinde, dinlerine yönelik gayret ve Hârûn'a olan sevgide en önde olan yetmiş kişiyi Râfıza diye isimlendirmiş, Allah da Mûsâ'ya bu ismi onlar için Tevrât'ta sabit kılmasını/yazmasını vahyetmiştir. İşte benim Râfıza ismim onlardan geliyor ve Allah bu isimle sizleri onların halefi kılmıştır."⁵⁷

Kitâbü'l-Mehâsin gibi erken dönem İmâmiyye kaynaklarında geçen Râfıza ismini övücü rivayetler sonraki dönemlerde, Küleynî'de de yer almaktadır. Râfıza ismini, Firavun'dan ayrılıp Hz. Mûsâ'ya katılanlara atfeden rivayetin burada geçen versiyonunda Muhammed el-Bâkır'a nisbet edilen şu fazlalık dikkat çekmektedir: "Onlar hayrı terk ettiler, sizler ise şerri terk ettiniz. İnsanlar bölünerek fırkalara ve kollara ayrılınca sizler, peygamberinizin Ehl-i beyt'inin tarafında olmayı, Allah'ın irade ettiğini seçtiniz. Müjdeler olsun!"⁵⁸ Sonraki dönemlerde Muhammed Bâkır el-Meclisî'nin (öl. 1110/1698-99 [?]) *Bihârü'l-envâr* adlı hacimli hadis külliyyatında "Râfıza'nın Fazileti ve Onunla Adlandırılmanın Övülmesi" adlı bölümünde de yer alan bu fazlalık,⁵⁹ diğer İmâmî kaynaklara da⁶⁰ bu haliyle geçmiştir.

İmâmiyye'nin Râfıza ismini tezkiye ve tebcilde vardığı son noktayı görmek açısından, bazı İmâmî tefsir kaynaklarının Sâd, 62. âyetine dair yorumunda aktarılan bir rivayet manidârdır. Ebû Ca'fer et-Tûsî (öl. 672/1274) gibi

⁵⁷ Ahmed b. Muhammed el-Berkî, *Kitâbü'l-Mehâsin*, thk. Celâlüddîn el-Hasenî (Kum: Dârü'l-Kütüb el-İslâmîyye, ts), 157.

⁵⁸ Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî, *el-Kâfi* (Beyrut: Dârü't-Teâ'rûf, 1411/1990), *el-Kâfi*, 1/236; Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 8/33.

⁵⁹ Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, thk. Heyet (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1409/2008), 65/69-70.

⁶⁰ Âmilî, *es-Şirâtü'l-müstakîm*, 3/76.

müfessirler bu âyetteki, “Nasıl oluyor da vaktiyle kendilerini kötülerden saydığımız adamları şimdi burada göremiyoruz!” ifadesini; ahirette azaba düşen ehl-i bâtılın, cennette bulunan ve dolayısıyla aralarında göremedikleri ehl-i hak için söyleyecekleri söz olarak tefsir etmişlerdir.⁶¹ Bazı İmâmî tefsir kaynaklarında bu âyetin yorumunda aktarılan bir rivayete göre, Ebû Abdullah Muhammed el-Bâkır'ın Semâa b. Mehrân'a, “İnsanların en şerlisi kimdir?” diye sorması üzerine, Semâa, “Biziz, ey Allah Elçisi'nin evladı” cevabını verir. Bu cevaba kızan Ca'fer, “Ey Semâa! İnsanlara göre, onların en şerlisi kimdir?” deyince Semâa, “Vallahî ben sizi yalanlamadım. İnsanlara göre, onların en şerlisi bizleriz. Çünkü onlar bizi kâfir ve Râfıza diye adlandırmaktadırlar” der. Bunun üzerine İmam'ın söylediği belirtilen şu ifade dikkat çekicidir: “Siz cennete, onlar ise ateşe/cehenneme götürülürken size bakarak وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رَجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنْ الْأَشْرَاطِ (Cehennemlikler): Nasıl oluyor da vaktiyle kendilerini kötülerden saydığımız adamları şimdi burada göremiyoruz!”⁶² diyecekler.⁶³

Yukarıdaki rivayet, Râfıza ismini taşıyanlar olarak kendilerinin cennete, muhaliflerinin/Sünnîler'in ise cehenneme gideceğini Kur'ân'a söyleten İmâmiyye için bu ismin önemini ortaya koymaktadır. Râfıza ismini yücelten bu tür rivayetlerin ana temasının, bu ismin terk etmek anlamına yoğunlaştığı görülmektedir. Bu noktadan hareket edildiğinde, bu rivayetlerde geçen hayır lafzıyla nas ve tayine dayalı imâmet inancının, şer ile de seçime dayalı hilâfetin ve şeyhaynın hilâfetlerinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla İmâmiyye'nin, muhalifleri olan Sünnîlerce kendilerine verilen bu ismin hilâfet konusunda Müslüman cemaatten ayrılmak şeklindeki olumsuz anlamını; küfür ve şerden ayrılıp hayır ve iyiliğe, cennete hicret etmek yönünde dönüştürerek benimsediği anlaşılmaktadır.

Mecma'ü'l-bahreyn adlı İmâmî kaynakta geçen ve Râfızî isminin kaynağı olarak Zeyd b. Ali olayından söz etmekle birlikte, olayın farklı bir yönüne işaret eden bir rivayet, yukarıdaki tespiti teyit etmektedir. Rivayette, Zeyd'in şeyhayndan teberri etmeyip sahâbeyi kötümeyi nehyetmesi nedeniyle kendisini terk eden Şîî gruplara bu ismi verdiği ve o günden sonra bu mezhepte (Zeydiyye'de) aşırı

⁶¹ Nasîrüddîn et-Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Hatîb Kasîr el-Âmilî (Beyrut: Dârü İhyâi't-Turâs el-Arabî, 1956), 3/577.

⁶² Sâd, 38/62.

⁶³ Hâşim el-Bahrânî, *el-Bürhân fi tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Hey'et (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 2006), 6/512.

giderek sahâbeyi ta'n eden/kötüleyen herkesin bu isimle anıldığı belirtilmektedir.⁶⁴

Zeyd'in, Müslümanların maslahâti için efdâl/en üstün varken mefdûlün/daha az üstün olanın imâmetini caiz görmesi, dolayısıyla şeyhaynın hilâfetlerine rıza göstermesi nedeniyle kendisini terk eden Iraklı Şîilere Râfıza ismini verdiği ve o andan itibaren bu ismin Şîâ-İmâmiyye'nin özel adı olarak benimsendiği anlaşılmaktadır. Bundan önce, erken İslâmî dönemde şeyhaynın seçime dayalı hilâfetlerini reddedip imâmetin nassa dayanması gerektiğini söyleyenlerin de bu isimle anılmış olmaları, genel anlamda Şîâ'nın nas ve tayin inancını yansıtan Râfıza isminin, İmâmî düşüncenin özünü oluşturan On İki İmam inancının köklerine işaret ettiğini göstermektedir.

Şîâ, diğer mezhep ve fırkalarda olduğu gibi, rafz kelimesinin de ifade ettiği üzere, Müslüman çoğunluktan ayrıldıktan sonra da farklı kollara ayrılmıştır. Zeyd b. Ali'yi ve davasını terk edip Râfıza adını alan Şîilerin rafz fikirlerindeki bu sert tutum nedeniyle İmâmiyye ile fikirsel yönden ilişkisi kurularak bu açıdan onların selefi olarak görülebilir. İmâmiyye akidesinin imâmeti nas ve tayin temelinde Ali ve soyuna hasretmeye dayanması, şeyhayndan teberri etmediği için ölüme terk edilen Zeyd b. Ali'nin düşünce ve davasından ayrılanlar ile İmâmiyye'nin zihinsel kodlarının birleştiğini; yani tevelli ve teberri inancı temelinde şeyhaynın seçime dayalı hilâfetlerini reddedenler ile Zeyd b. Ali ve görüşünü terk edenler arasında düşünsel yönden selef-halef ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

İmâmîyye, düşüncesinin nüvesi olan nas ve tayin inancını en iyi yansıtan ifade olan Râfıza ismini tahsin ederek benimsemiştir. Kohlberg'e (1943-) göre Şîilerde Râfıza isminin olumsuz anlamından soyutlanarak övgü belirten bir isme dönüşmüş olması tabii olandır. Bu isimden uzaklaşamayacaklarını anlayan İmâmiyye onu lehine çevirmiştir. Bu ismin Zeyd b. Ali kalkışmasında ortaya çıktığının farz edilmesi halinde, bu olaydan birkaç yıl önce vefât eden Muhammed el-Bâkır'ın bu ismi bilemeyeceğini söyleyen yazar, Râfıza isminin kaynağı hakkında ona nisbet edilen sözlerin sonraki döneme ait olabileceğine dikkat çekmektedir. Aynı neden, amcası Zeyd b. Ali'den yaklaşık yirmi beş sene sonra vefât eden Câfer es-Sâdık'ın bu ismi biliyor olmasının makul olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle kendisi söylememiş olsa bile ona nispet edilen ilk Râfîzî ifadelerin onun çevresindeki kimselerden yayılmış olma ihtimali yüksektir.⁶⁵ Aynı noktaya temas eden Eşref el-Cizâvî de Râfîzî ismini

⁶⁴ Fahreddin et-Türayhî, *Mecma'ü'l-bahreyn*, thk. Müsesesetü'l-Bi'se (Kum: Müsesesetü'l-Bi'se, 1994), 2/717.

⁶⁵ Kohlberg, "İmâmîyye Şîâsı Geleneğinde Râfîzî Terimi", 123.

güzel gören İmâmîyye'nin, tabilerinin nefislerini bu ismin anlamıyla yücelttiğine dikkat çekmektedir.⁶⁶

Râfıza isminin kaynağından söz eden temel İmâmî kaynakların Zeyd b. Ali olayından bahsetmemesi dikkat çekicidir. Zira her ne kadar bu olayda ortaya çıkan Râfıza ismi, seçime dayalı hilâfeti reddederek şeyhayndan teberri etmek anlamıyla İmâmîyye'nin temel felsefesini yansıtsa da bu ismi kabullenerek mensuplarına benimsetebilmek için, Râfıza isminin içerdiği olumsuz anlamı dönüştürmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, On İki İmam'dan saymadıkları bir şahıs tarafından ya da muhaliflerince verilen, yergi içerikli Râfıza ismi yerine, imamlarından gelen iyi anlamlı ve vahiy kaynaklı Râfıza ismini benimsemeleri daha kolay olmuştur.

Sonuç

Râfıza ismine dair rivayet ve görüşler, bu ismin genel olarak Şîâ için kullanıldığını, özelde ise Şîî düşünceyi nas ve tayin temelinde on iki imam inancı şeklinde sistemleştiren İmâmîyye el-İsnâaşeriyye'ye hasredildiğini göstermektedir.

Fırkaların muhaliflerince kendilerine verilen bazı isimleri zamanla benimsedikleri ya da benimsemek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Bunu yapabilmeleri, yergi içerikli isimleri tahsin etmeleriyle mümkün olabilmektedir. Şîâ, Havâric ve Mu'tezile isimleri bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bu fırkalardan her biri, muhaliflerince verilen zemm/yergi içerikli bu isimleri, Kur'ân âyetlerinden hareketle olumlu anlamlar yükleyerek kendilerine mal etmişlerdir. Aynı şekilde, genel anlamda şeyhaynın hilâfetlerini reddeden ya da bu işte Hz. Ali'yi ilk iki halifeye önceleyerek imâmeti Alioğulları'na hasreden Şîâ'ya verilen şemsiye bir terim anlamını taşıyan Râfıza isminin, özel anlamda bu fırkanın kollarından biri olan ve Şîî düşünceyi on iki imam inancı şeklinde sistemleştirerek imâmet konusunda daha radikal bir anlayış ortaya koyan İmâmîyye el-İsnâaşeriyye'nin lakabı/özel adı olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'den sonra halife belirlenmesinde seçime değil, nas ve tayinin esas olduğunu söyleyen tüm kesimlere Râfıza denildiğine ve Zeyd b. Ali b. el-Hüsey'nin Kûfe'de Emevî yönetimine karşı düzenlediği kalkışmada şeyhayndan teberri etmediği için kendisinden ayrılan taraftarlarına bu ismi

⁶⁶ Ahmed Muhammed el-Cizâvî, 'Akkâidü's-Şî'ati'l-İmâmîyye el-İsnâaşeriyyeti'r-râfıza (Mansûre: Dârü'l-Yakîn, 2009), 30.

verdiğine dair rivayetler, Râfıza'nın genel anlamda Şiâ'yı ifade ettiğini göstermektedir.

Şiî düşüncenin özünün, hilâfette seçimi reddedip nas ve tayini şart koşarak bu hususta çoğunluktan ayrılmaktan ibaret olması, bir topluluktan gerçek anlamda ya da fikri bakımdan ayrılmayı ifade eden rafz kelimesinden türeyen Râfıza isminin, genel anlamda Şiî düşünce ile uyumlu olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, Eş'arî ve diğer bazı müelliflerin Râfıza ismini İmâmiyye Şiâsı ile özdeşleştirmeleri, bu ismin özel anlamda; Şiî düşüncüyü imâmet doktrini şeklinde sistemleştiren; imâmette nass-ı celî/açık nas, ismet ve kemâl sıfatlarını şart koşan, imama itaat etmeyi peygambere itaat etmek gibi vacip gören ve bu akîdeyi dinin temel bir esası sayan İmâmiyye ile iltisâkını ortaya koymaktadır.

Râfıza isminin kaynağını Hz. Peygamber'e kadar götüren İmâmî rivayetler sahih kabul edilse bile, kelime anlamının da ötesinde, yani bazı sahâbilerin diğerlerini terk ederek Hz. Ali'ye bağlandıklarını değil, ona dost olup onunla birlikte oturup kalktıklarını ve bu hususta ona meylettiklerini ifade etmektedir. Bunun dışında Muâviye b. Ebî Süfyân, İbn Ebî Leylâ ve Amman b. Yâsir'den aktarılan rivayetlerdeki Râfıza lafzının da itikâdî ayrılıktan ziyade, siyasî taraftarlık ve hizipleşme anlamını ifade ettiği anlaşılmaktadır.

İmâmiyye, muhalifi olan Ehl-i sünnet tarafından kendisine verilen Râfıza ismini, Şiî düşüncüyü yansıtan bir lafız olarak tahsin edip benimsemiştir. Muhammed el-Bâkır'dan sonra Şiâ'nın gâlî düşüncelere sahip olan Muğîre b. Saîd liderliğindeki Muğîriyye ve Cafer es-Sâdık'ı imam benimseyenler/İmâmiyye şeklinde ikiye ayrıldığında, Muğîre b. Saîd'in Ca'fer es-Sâdık'a intisap eden İmâmiyye'ye Râfıza adını verdiğine dair Şiî rivayetlerin, İmâmiyye'nin başlangıçta bu isimle anılmanın getirdiği töhmet ve olumsuz toplumsal bakıştan sakınmak amacına hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim adı geçen iki imamdan aktardıkları diğer rivayetlerde, bu imamların kendilerini Râfızîler'e onları da kendilerine nispet ettikleri ve Firavûn'dan/küfürden ayrılarak Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'a/hakka katılanların Râfıza ismiyle anıldıklarını belirttikleri ifade edilmektedir. Bu durum, İmâmiyye'nin, dezavantajlarından sıyrılmak için takiyye yaparak uzaklaşmaya çalıştığı Râfıza ismini, sonradan tahsin edip benimsediğini teyit etmektedir. Yine aynı şahıslardan aktarılan ve Râfıza isminin terk etmek anlamına vurgu yapılarak Râfızî olmayanların, hayrı/imâmet inancını, Râfıza'nın ise şerri/şeyhaynın hilâfetlerini terk ettiklerine dair rivayetler; bu ismin Şiî düşünce mensubu olan tüm kesimleri içeren şemsiye bir terim olmasının yanında, Şiî düşüncüyü on iki imam inancı şeklinde sistemleştiren, birikim ve müktesebatıyla bu düşüncenin omurgasını oluşturan İmâmiyye ile ilişkisini ortaya koymaktadır.

Kaynakça / Reference

- Âmilî, Ebû Muhammed Ali b. Yûnus. *es-Şirâtü'l-müstakîm ilâ müstahakki't-takdîm*. thk. Muhammed el-Bâkır el-Behûdî. 3 Cilt. b.y.: el-Mektebetü'l-Murtazâviyye, ts.
- Bahrânî, Seyyid Hâşim. *el-Bürhân fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Hey'et. 8 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-'A'lemî, 2. Basım, 2006.
- Benli, Yusuf. "Râfıza Adlandırmasının İlk Kullanımına İlişkin Değerlendirmeler". *Hikmet Yurdu* 1/1 (Ocak 2008), 31-69.
- Berkî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hâlid. *Kitâbü'l-Mehâsin*. thk. Celâlüddîn el-Hasenî. Kum: Dârü'l-Kütüb el-İslâmîyye, ts.
- Bozan, Metin. *İmâmiyye Şiâsi'nin Oluşumu -Mâsum Oniki İmam İnançının Ortaya Çıkışı-* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, 2018.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Şahhîh*. Dımaşk-Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1423/2002.
- Cevherî, Ebü'n-Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Şihâh*. Kahire: Dârü'l-Hadis, 1430/2009.
- Cizâvî, Ahmed Muhammed Eşref. *'Akâidü's-Şi'ati'l-İmâmîyye el-İsnâ'aşeriyeti'r-râfıza*. Mansûre: Dârü'l-Yakîn, 2009.
- Cündî, Abdülhalim. *el-İmam Ca'fer es-Sâdik*. Kahire: Dârü'l-Meârif, ts.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Mu'cemü't-ta'rîfât*. thk. Muhammed Sıddîk el-Minşevî. Kahire: Dârü'l-Fadîle, ts.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâîl, *Maqâlâtü'l-İslâmiyyin ve'htilâfi'l-muşallîn*. thk. Helmut Ritter. Beyrut: en-Neşerâtü'l-İslâmiyye, 4. Basım, 1426/2005.
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed (el-Fürhidî). *Kitâbü'l-'ayn*, thk. Abdülhamid Hendâvî. 4 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Feyyâz, Abdullah. *Târihü'l-İmâmîyye ve eslâfihim mine's-Şi'a -Münzü neş'eti't-teşeyyü' hattâ matla'i'l-ğarni'r-rabi' el-hicrî-*. Beyrut: Müessesetü'l-'A'lemî, 3. Basım, 1986.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*. thk. Mektebetü Tahkîki't-Türâs. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005.
- Gökalp, Yusuf. "İmâmet Nazariyesi Bağlamında Zeydiyye'nin İmamiyye'ye Yönelik Eleştirileri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2014), 89-126.

Gökalp, Yusuf. *Şîî Gelenekte Alternatif Bir İktidar Mücadelesi Erken Dönem Zeydîlik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.

Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen (el-Hüseyn) b. Yûsuf İbnü'l-Mutahhar. *Minhâcü'l-kerâme fi ma'rifeti'l-imâme*. thk. Abdurrahîm Mübârek. Meşhed: İntişarâtü't-Tâsûâ, 1383/1963.

Himyerî, Neşvân. *el-Hûru'l-î'yn*. thk. Kemâl Mustafâ. Beyrut: Dârü'l-Âzâl, 2. Baskı, 1985.

İbn Haldûn, Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Muqaddime*. thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş. 2 Cilt. Dımaşk: Dârü Ya'rüb, 1425/2004.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 clit. Beyrut: Dârü Sâdır, ts.

İbn Müzâhim, Ebü'l-Fazl Nasr et-Temîmî. *Vaktü's-Şıffîn*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kum: el-Müessesetü'l-Arabîyyeti'l-Hadîse, 2. Basım, 1963.

İsfehânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. thk. Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs. 2 Cilt. Mekke: Mektebetü Mustafâ Nizâr el-Bâz, ts.

Koçoğlu, Kıyasettin. "Mâturîdiyye'nin Temel Kaynaklarında Râfıza ve Râfızî Fırkalar". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (Erzurum 2012), 216-248.

Kohlberg, Etan. "İmâmîyye Şîâsî Geleneğinde Râfızî Terimi". çev. Halil İbrahim Bulut. *Kelâm Araştırmaları* 2/2 (2004), 117-124.

Köse, Saffet. "Zeyd b. Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/314-316. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Kummî, Sa'd b. Abdillâh el-Eş'arî. *Kitâbü'l-Makâlât ve'l-fırak*. İran: Merkez-i İntişarât-i İlmî ve Ferhengî, 2. Basım, 1360/1941.

Kummî, Şeyh Abbâs. *Sefînetü'l-bihâr ve medînetü'l-hikem ve'l-âşâr*. 6 Cilt. Dârü'l-Üsve, 2. Basım, 1995.

Küleynî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Ya'küb, *e-Kâfi*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü't-Te'ârûf, 1411/1990.

Kümeyt b. Zeyd el-Esedî. *Şerhü'l-Hâşimîyyât*. drl. Muhammed Mahmud er-Râfiî. Mısır: Şeriketü't-Temeddün es-Sinâiyye, 2. Baskı, ts.

Lisânü'l-lisân -Tehzîbü Lisâni'l-'Arab. drl. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye. Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Malatî, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed. *et-Tenbih ve'r-red 'alâ ehli'l-ehvâ ve'l-bidâ*. thk. Muhammed Zeynühum Muhammed Azb. Kahire: Mektebetü Medbûlî, 1414/1993.

Meclisî, Muhammed Bâkır. el-Meclisî. *Bihârü'l-envâr*. thk. Heyet. 110 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1409/2008.

Muğniyye, Muhammed Cevâd (Mağniyye). *el-Cevâmi' ve'l-fevârih beyne'sünneti ve's-Şi'a*. thk. Abdülhüseyn Mağniyye. Beyrut: Müessesetü 'İzzi'd-dîn, 1415/1994.

Murtazâ, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyn eş-Şerîf. *el-Füşûlü'l-muhtâre mine'l-uyûn ve'l-mehâsin*. b.y.: el-Mü'temerü'l-Âlemî li-Elfiyeti's-Şeyh el-Müfîd, 1413/1992.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî. *Şahîh*. thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî. Riyad: Dârün Tayyibe, 1426/2005.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *Sünen*. thk. Hasen Abdülmün'im Şelbî. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Nevbahtî, Ebû Muhammed el-Hasen b. Mûsâ. *Fırakü's-Şi'a*. Beyrut: Menşurâtü'r-Rızâ, 1433/2012.

Onat, Hasan. *Emevîler Dönemi Şîi Hareketleri ve Günümüz Şîiliği*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2. Baskı, 1986.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *İ'tikâdâtü fıraki'l-müslimîn ve'l-müşrikîn*. Kahire: Mektebetü'n-Nahde el-Mısıriyye, 1357/1938.

Şehristânî, Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm. *el-Milel ve'n-nihal*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1992.

Şeyh Müfîd, Muhammed İbn Nu'mân. *Evâilü'l-makâlât*. thk. Şeyh İbrahim el-Ensârî. Kum: el-Mu'temerü'l-Âlemi li-Elfiyeti's-Şeyh el-Müfîd, 1413/1992.

Şeyh Sadûk, İbn Bâbeveyh el-Kummî. *Kitâbü'l-İ'tikâdâtü'l-İmâmiyye*. thk. Müessesetü'l-İmam el-Hâdî. Kum: Peyâmi İmam Hâdî, 1433/2012.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târihü't-Taberî - Kısâsü'l-enbiyâ ve târihü mâ-ğable'l-bi'se-*. thk. Muhammed b. Tâhir el-Berzencî - Muhammed Subhî Hasan Hallâk. 13 Cilt. Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1428/2007.

Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali. *Mevsû'atü keşşâfi ıstılahâtü'l-fünûn ve'l-'ulûm*. thk. Ali Dahrûc. çev. Abdullah el-Hâlidî. Beyrut: Mektebetü Lübnan Naşirûn, 1996.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'ü'l-kebîr*. thk. Beşâr Avâd Marûf, Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1417/1996.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed İbnü'l-Hasen. *el-İktisâd fimâ-yeteâllak bi'l-i'tikâd*. Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 2. Basım, 1406/1986.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed İbnü'l-Hasen. *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Hatîb Kasîr el-Âmilî. 10 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Turâs el-Arabî, 1956.

Türayhî, Fahreddin. *Mecma'ü'l-bahreyn*. thk. Müsesesetü'l-Bi'se. 6 Cilt. Kum: Müsesesetü'l-Bi'se, 1994.

Wellhausen, Julius. *İslâmiyet'in İlk Devrinde Dinî-Siyâsî Muhalefet Partileri*. çev. Fikret İşıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn. *Müsned*. drl. Abdülaziz b. İshâk el-Bağdâdî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Zürkânî, Muhammed Abdülazim. *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Fevvâz Ahmed Zümerli. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1995.

